

Incluziune adversă. Prestații sociale și persistența sărăciei în rândul romilor din România

Cristina Raț

Publicat în: Toma, Stefania și Foszto, Laszlo (2011). *Spectrum. Cercetări sociale despre romi*. Cluj-Napoca: ISPMN și [Kriterion](#), pp. 159-180.

Introducere

Acest studiu își propune să analizeze felul în care configurarea sistemului de protecție socială din România perioadei de tranziție a constituit un factor structural ce a permis adâncirea diviziunilor sociale dintre populația romă și cea majoritară, adăugând prejudecăților existente stigmatul dependenței și al abuzului de prestații sociale. Prima parte oferă o sinteză a evoluției principalelor măsuri de protecție socială adresate categoriilor cu venituri reduse, argumentând că valoarea redusă a prestațiilor sociale, birocratizarea excesivă și condiționările disciplinatoare au permis cronicizarea sărăciei în rândul unei părți însemnate a populației, dar afectând mai puternic familiile cu mulți copii din mediul rural, cu un nivel de educație scăzut și participare neregulată pe piața oficială a forței de muncă. Conform studiilor existente (Fleck and Rughiniș, 2008; Bădescu et al., 2007; CASPIS 2004; Raț, 2005; Ringold et al., 2003; Ringold, 2000; UNDP, 2003 și 2005; Zamfir, 1992), o proporție însemnată a familiilor rome are un asemenea profil sociodemografic, ceea ce crește vulnerabilitatea față de inadvertențele funcționării statului bunăstării (*welfare state*).

Ineficiența măsurilor de protecție socială de a furniza mijloacele necesare depășirii situației de deprivare economică a întărit prejudecățile negative față de „țigani”, presupușii „beneficiari” ai ajutoarelor sociale, ai alocațiilor pentru copii și ai altor forme de redistribuție de stat. Deși (sau poate exact pentru că) minoritatea romă a rămas aproape invizibilă în buletinele statistice care raportează despre sistemul de protecție socială și situația economico-socială a populației,¹ „țigani” au devenit o categorie atât de vizibilă în discursul politic cotidian despre protecție socială, sărăcie, „dependență” și

¹ Nici buletinele statistice ale Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale, nici studiile de impact disponibile pe site-ul instituției nu oferă date privind gradul de acoperire și impactul prestațiilor sociale în funcție de etnia beneficiarilor.

„nemuncă”. Discursul prezidențial rostit cu ocazia lansării *Raportului asupra Strategiei Naționale de îmbunătățire a situației romilor* (22 Februarie 2010) este ilustrativ în acest sens:

Dacă luăm toată lista de facilități pentru minoritarii romi, este clar că nu putem reproșa statului o indiferență. (...) Știți foarte bine că avem un alt fenomen care se manifestă destul de pregnant; atunci când se ajunge la patru, cinci, șase copii, familia de romi se mulțumește să trăiască din ajutorul social. Cred că trebuie să găsim soluții aici. Nu putem stimula la nesfârșit acest tip de existență. (...) Până când însăși minoritatea romă nu va fi conștientă de propria ei responsabilitate pentru a ieși din situația dificilă în care se află, putem să scriem încă zeci de rapoarte guvernamentale și de comisii prezidențiale. Putem mări ajutorul financiar oricât, putem mări oricât alocațiile sociale. (Traian Băsescu, Discursul prezidențial rostit cu ocazia lansării *Raportului asupra Strategiei Naționale de îmbunătățire a situației romilor*, 22 februarie 2010, www.presidency.ro).

În rândul unui segment important al populației de etnie romă, sărăcia constă nu doar în veniturile reduse și dotarea deficitară a gospodăriilor, dar și în lipsa utilităților de bază (canalizare, electricitate, gaz metan), condiții de locuit inadecvate, mediu de viață poluat și adesea izolat de facilitățile publice, accesul dificil la servicii publice și bariere sociale impuse de deficitul de capital educațional și prejudecățile majoritarilor. Această situație a fost descrisă, în jargonul documentelor europene, ca o situație de „deprivare multiplă” care, prin acumularea și adâncirea în timp a dezavantajelor sociale și economice, conduce la „sărăcie și excluziune socială” (Council of Europe, 2001). Conceptualizarea o regăsim și în strategiile naționale de combatere a sărăciei și de promovare a incluziunii sociale (CASPI, 2004; Ministerul Muncii, Familiei și Egalității de Șanse, 2006; Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale, 2008). Studiul de față nu își propune să analizeze situația de deprivare economică și marginalizare socială cu care se confruntă multe persoane (rome și non-rome) din România. Dar este important de subliniat că preconcepțiile negative împotriva „țiganilor” pot îngreuna considerabil participarea etnicilor romi la acele instituții sociale (instituții educaționale, de calificare profesională, piața forței de muncă, sindicate, organizații civice, mass-media etc.) ce furnizează principalele pârghii pentru depășirea situației de sărăcie. Cu alte cuvinte, sărăcia poate fi altfel pentru etnicii romi nu pentru că sunt romi, ci pentru că sunt catalogați în mod peiorativ (și uneori își asumă această etichetă) drept „țigani”. Studiul

de față încearcă să surprindă câteva dintre procesele sociale implicate în această dinamă a sărăciei și marginalizării, analizând felul în care sistemul de protecție socială din România creează condiții de „incluziune adversă” (Sen, 2000), ce conduc la menținerea dezavantajelor.²

Statisticile descriptive privind influența prestațiilor sociale asupra incidenței și a profunzimii sărăciei au funcția de a permite comparații între felul în care persoanele române și ceilalți cetățeni români au primit sprijin financiar prin sistemul de protecție socială, dar construcția lor a fost posibilă doar prin asumarea unor compromisuri metodologice. Cel mai important compromis este chiar utilizarea variabilei „etnie”, ce ar trebui să corespundă unei experiențe identitare complexe (subiective și, în același timp, comunitare): chiar dacă adoptăm soluția facilă a apartenenței etnice declarate de subiecți, nu putem echivala influența „etniei” cu influența statistic semnificativă a variabilei etnie. Aplicarea metodelor de analiză statistică multivariată este adesea atractivă (și studiul de față le va utiliza – *sic!*) pentru că promite soluții tehnice pentru un impas analitic, dar, evident, ignoră faptul că problema se articulează la un alt nivel: dilema conceptualizării etniei și operaționalizarea sa în variabile statistice, efort asumat deja de o serie de cercetători sociali (Zamfir, 1992; Szelényi și Ladányi, 2002; Stewart, 2002; Toma, 2005; Fleck și Rughinis, 2008) după care și abordarea de față a căutat să se ghideze. Izolarea factorului etnic, mai precis a apartenenței etnice asumate, de alți factori structurali, ce dau contextualitate și particularitate istorică experienței etniei, rămâne însă o limită importantă a acestui demers, tocmai datorită faptului că încearcă să pătrundă în cercul vicios al relației dintre marginalizarea socială a romilor și stigmatizarea „țiganilor”. Prin urmare, nu se va discuta atât despre etnicii romi, cât despre stereotipiile de „țigan” și politicile sociale care au permis articularea versiunilor contemporane ale acestor stereotipii.

² „... while exclusion is one route to capability failure and poverty, what may be called *unfavourable inclusion* can also be a considerable danger. Indeed, many problems of deprivation arise from unfavourable terms of inclusion and adverse participation, rather than what can be sensibly seen primarily as a case of exclusion as such” (Sen, 2000: 29).

Excluziune socială

„Riscul de sărăcie și excluziune socială” este conceptualizarea uzuală în rapoartele strategice de politică socială elaborate de Comisia Europeană și recomandate statelor membre (Atkinson, 1998; Council of Europe, 2001; Atkinson et al., 2002; Begg and Berghman, 2002; Ferrera, Matsaganis and Sacchi, 2002). Dincolo de faptul că această abordare eufemizează situația de sărăcie cronică, prezentând drept „risc” ceea ce este o realitate trăită de o parte însemnată a populației, în special în Europa de Est, conceptualizarea ignoră antagonismele de interes din societate și elimină din discuție câteva probleme de fond precum persistența inegalității șanselor școlare, diviziunea dintre sectorul primar și sectorul secundar pe piața forței de muncă, reprezentarea politică, polarizarea socială (Sen, 2000; Lister, 2000; Szalai, 2005). Castel (2003) consideră că noțiunea de „excluziune socială” induce impresia falsă că procesele sociale responsabile pentru dezavantajele cu care se confruntă anumite categorii ale populației se petrec undeva la periferia societății, deși aceste procese se articulează, de fapt, exact în „centru”, în modalitățile istorice de organizare socială, în interferențele particulare dintre relațiile de muncă, protecție socială și participare politică. În cazul minorității romi din România, lipsită de drepturile civile individuale până în 1852 și de drepturile culturale colective de minoritate etnică până în 1990, marginalizarea politică a impus ca pattern de succes economic fie asimilarea, fie detașarea de instituțiile statale oficiale și intrarea în zona „gri” sau „neagră” a economiei.

Anthias (2001) argumentează că utilizarea conceptului de „excluziune socială” plasează într-o zonă obscură agenții responsabili pentru acest proces, simplificând atât reprezentarea asupra indivizilor (care pot fi catalogați drept victime sau blamați pentru situația de precaritate cu care se confruntă), cât și asupra structurilor sociale, minimalizând importanța inegalităților sociale și a ierarhiilor sociale existente:

Unul din pericole este reducerea subiecților proceselor de „excluziune socială” fie la statutul de victime pasive, fie la agenți intenționali în aceste procese denigratoare (...). Prin focalizarea pe cei „excluși”, atenția se îndreaptă prea mult spre baza ierarhiei sociale, ceea ce nu permite evaluarea formelor de inegalitate și a ierarhiilor sociale. (Anthias, 2004)

Stewart (2002) atrage atenția că utilizarea conceptului de “underclass” pentru analiza situației etnicilor romi în Europa poate genera confuzii și interpretări

tendențioase. În cercetarea „Povety, Ethnicity and Gender in Transition Countries” (PEGEE), Szelényi și Ladányi (2000) au susținut ideea existenței unui „underclass structural” al romilor, similar poziției afroamericanilor în ghettourile marilor metropole postindustriale (Wilson, 1992), detașându-se însă explicit de normativitatea peiorativă a termenului de „underclass”, așa cum a fost utilizat în presa americană și anglo-saxonă. Cu toate acestea, relatează Stewart (2000: 136-143), dezbaterile mediatice care au urmat prezentării cercetării s-au încadrat într-o paradigmă moralizatoare a unui „underclass cultural” periculos, conform accepțiunilor lui Murray (1990), Mead (1992) sau Auletta (1991), de care autorii s-au dezis. Deși Szelényi și Ladányi și-au schimbat ulterior registrul conceptual în cel al excluziunii sociale (vezi, de exemplu, Ladányi și Szelényi, 2004), importul unei viziuni moralizatoare îndreptate spre disciplinarea acestui „underclass” corupt s-a produs deja. „Mitul culturii dependenței” (Dean și Taylor-Gooby, 1992) a pătruns în repertoriul discursiv cotidian.

Poziția organizațiilor non-guvernamentale angajate în promovarea drepturilor persoanelor de etnie este criticată în mod similar de Stewart (2002), ce argumentează că discursul în termeni de „acte rasiste” este inadecvat pentru a surprinde natura conflictului interetnic, ce are o dimensiune istorică importantă, marcată de schimburi economice informale între populația romă și non-romă (Stewart, 2002; Toma, 2005).

În opinia lui Dean și Taylor-Gooby, termenul de „underclass” servește drept „un repertoriu conceptual pentru minoritățile care refuză conformarea (...). Efectul advers al conceptului de underclass este că, în loc să definească cine sunt cei marginalizați, îi marginalizează pe cei pe care îi definește” (Dean and Taylor-Gooby, 1992: 44). Barry (1998) argumentează că noțiunea de „excluziune socială” are relevanță analitică pentru că „lipsa de empatie dintre majoritari și minoritari izolați social permite politicianilor ambițioși să își urmărească scopurile prin demonizarea și, până la urmă, dezumanizarea minoritarilor” (Barry, 1998: 18-19).

Desemnarea „incluziunii sociale” drept opusul dezirabil al „excluziunii sociale” este considerată de Anthias (2001) ca fiind problematică în aceeași măsură, deoarece „incluziunea” poate lua și forma exploatării economice sau a asimilării culturale, creând alte forme de dezavantajare și uneori înrăutățind și mai mult situația categoriei inițial excluse. Această teorie explicativă sună plauzibilă și pentru condiția romilor din

România, o ilustrare sugestivă fiind aplicarea Legii fondului funciar din februarie 1991 (Legea 18/1991), care a permis autorităților locale să acorde proprietate funciară și familiilor care nu deținuseră pământ înainte de colectivizarea și naționalizarea comunistă. De această măsură au beneficiat și o serie de familii rome din mediul rural. Dar împrumutarea nu a fost însoțită nici de programe de microcredite care să confere posibilitatea achiziționării echipamentelor necesare cultivării terenurilor agricole, nici de programe de consiliere sau pregătire profesională în domeniul agricol. Prin urmare, etnicii romi, care în mod tradițional nu aveau îndeletniciri agricole și nici nu dețineau capital financiar suficient pentru a putea amenaja o fermă sustenabilă, nu își puteau asigura necesitățile pe baza terenului agricol primit. Când a intrat în vigoare Legea ajutorului social (Legea 67/1995), care condiționa acordarea prestației de o valoare maximă a terenurilor agricole aflate în posesia gospodăriei, multe familii rome și-au vândut proprietățile agricole, adesea sub prețul real al acestora, pentru a deveni eligibili pentru ajutor social. În alte situații, autoritățile locale le-au impus renunțarea la proprietatea funciară primită pentru a putea beneficia de ajutor social. Deoarece valoarea ajutorului social, în termeni reali, a scăzut considerabil după 1995 și în localitățile mai sărace s-a renunțat la plata prestației la doar câțiva ani după apariția legii, ideea acordării de terenuri agricole familiilor rome a fost relansată de grupul parlamentar al minorităților în iunie 1998. Dezbaterile parlamentare ocazionate de această propunere sunt ilustrative pentru termenii în care s-a definit problema.³ Elaborarea cadrului normativ necesar atribuirii în proprietate a unor terenuri agricole familiilor rome din mediul rural a fost

³ Este ilustrativă în acest sens intervenția deputatului Vasile Lupu (autorul controversatei „Legi Lupu” – Legea 1/2000 privind retrocedarea proprietăților funciare naționalizate) din Camera Deputaților, în data de 15 iunie 1998: „Sigur, n-ar fi rău să-i învățăm pe romi să lucreze pământul. Dar cred că mai este nevoie de un studiu sociologic aprofundat, asupra înclinației acestei etnii, de a lucra pământul. Iată, eu îmi amintesc că în '96 am fost invitat într-un sat de romi, la Glodenii Gândului, județul Iași, care mi s-au plâns că primarul le-a luat pământul cu care au fost împrumutați. Ce era de fapt acolo? Comisia locală de fond funciar atribuisese câte o jumătate de hectar de familie. Când a venit acea lege, reglementând ajutorul social, primăria le-a condiționat ajutorul social de renunțarea la teren. Au renunțat cam toți la teren, vreo sută și ceva de familii. Ajutorul social a ținut două luni, timp în care primarul a redistribuit terenul și, apoi, cu scandal la prefectura Iași că, de fapt, vor ajutor social, și nu teren. Acum, sigur, nu spun că romii, știu eu, nu ar avea chiar nici o înclinație de a lucra pământul. Cred că experimental, ar trebui să vedem, cu titlu de investigație ar trebui să cercetăm, câți romi au păstrat sau au lucrat terenurile care le-au fost atribuite în proprietate prin Legea nr. 18/1991, și apoi să luăm o asemenea decizie” (Stenogramele dezbaterilor din Camera Deputaților, <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.home>).

adoptată abia prin H.G. 256/martie 2003, dar, în lipsa unor imperative clare adresate autorităților locale, efectul a fost infim.

În acest fel, multe gospodării rurale fără alte surse de venit decât munca informală și prestațiile sociale au ajuns într-o situație de „capcană a sărăciei”, în care li se reproșă vânzarea terenurilor agricole primite „de la stat” și apelul la ajutor social, deși niciuna dintre cele două măsuri sociale nu constituia un suport real pentru depășirea situației de precaritate. În comunitățile rurale, unde munca agricolă are o dimensiune simbolică importantă și prestigiul social este conferit în primul rând de calitatea de „bun gospodar”, vânzarea proprietății agricole este sancționată simbolic și delegitimează revendicările la bunul public sau la ajutor social (Stewart, 2002; Toma, 2005).

O privire prin găurile plasei de siguranță: despre protecție socială în perioada de tranziție

The double bind of welfare is struck: welfare recipients ought not need that which demonstrably they do need (Culpitt, 2001: 194).

În „Sărac lipit, caut altă viață!” (2003) Manuela Stănculescu și Ionica Berevoescu critică dictonul zelos al asistenților sociali „Nu da pește săracului, ci învață-l cum să pescuiască!”, arătând spre bălțile secate (a se citi „criza locurilor de muncă”) și undițele din ce în ce mai șubrede (valoarea scăzută de piață a competențelor profesionale și a capacității de muncă a șomerilor de lungă durată). Câțiva ani mai târziu, criza economică și spectrul imposibilității de a gestiona deficitul bugetar în 2010 au condus în România la o contestare a legitimității principiului redistributiv progresiv, considerându-se că acesta „încurajează nemunca” și creează un deficit de forță de muncă în domeniile economice mai puțin atractive, dar necesare. În discursul său din 10 mai 2010, președintele României a declarat că:

Sunt un adversar al venitului minim garantat. Este programul care îți garantează banii pe nemuncă. Rog Guvernul să aibă în vedere ca acest program să fie redus strict la cei care au nevoie. (...) Sunt mulți însă care stau și primesc venitul minim garantat și nu se duc să culeagă o prună din livadă. Mergeți în mediul rural și veți vedea că nimeni nu merge să muncească cu ziua. Sunt realități create din strategia voastră, a politicienilor. (Discursul președintelui României la întvederea cu

grupurile parlamentare ale PDL, UDMR și deputaților independenți, Parlamentul României, 10 mai 2010).⁴

Alternativa „culesului de prune” ca soluție la sărăcie și „nemuncă” a intrat astfel în repertoriul conservator-disciplinativ, ca un imperativ metaforic adresat posesorilor de forță de muncă neutilizată de a-și asigura subzistența prin activitate economică proprie în zona gri a muncilor informale, sezoniere.

În România perioadei de tranziție postsocialistă, măsurile de protecție socială țintite către categoriile sărace au fost implementate, comparativ cu reformele din țările învecinate, cu multă întârziere (Teșliuc, Pop și Teșliuc, 2001; Popescu, 2004). Legea privind acordarea de ajutor social a fost promulgată abia în 1995 (Legea 67/1995), dar pentru că fondurile necesare plății prestației trebuiau asigurate în totalitate din bugetele locale, plata propriu-zisă a prestației a fost problematică și adesea nerealizată, mai ales în localitățile sărace, cu venituri bugetare reduse, unde populația avea cea mai mare nevoie de aceste prestații (Teșliuc, Pop și Teșliuc, 2001). Valoarea prestației financiare de ajutor social s-a depreciat considerabil după 1995: dacă în 1998 valoarea ajutorul social pentru o familie compusă din două persoane era de 81.000 lei (Legea 67/1995), ceea ce echivala cu 1,25 salarii minime brute, în 2000, pe fondul unei inflații ridicate, aceasta a fost de 299.800 lei (H.G. 295/1999), corespunzând valorii a 0,67 salarii minime brute.

Legea 416/2001 privind venitului minim garantat (VMG) a intrat în vigoare în ianuarie 2002 și a introdus ca drept statutar pentru persoanele cu rezidența legală în România garantarea unui nivel minim al venitului: „Instituirea venitului minim garantat se întemeiază pe principiul solidarității sociale, în cadrul unei politici naționale de asistență socială” (art. 1, par. 3 în versiunea actualizată a legii VMG prin Legea 115/2006). Similar Legii 67/1995 privind ajutorul social, valoarea prestației sociale se stabilește în funcție de numărul de persoane din gospodărie și sursele de venit ale acestora, compensând venitul total până la nivelul garantat de lege, stabilit anual prin hotărâre de guvern. Însă spre deosebire de legea precedentă, prestațiile sunt doar administrate de către autoritățile locale, bugetul central transferând fondurile necesare plății ajutoarelor într-un bloc-grant menit să acopere și alte cheltuieli sociale (de exemplu, plata asistenților personali pentru persoanele cu dizabilități). Inițial, a existat o

⁴ Varianta audio a discursului prezidențial este disponibilă on-line: <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-7255231-audio-spus-traian-basescu-pedelistilor-intalnirea-usile-inchise-parlament.htm> (mai 2010).

prevedere privind finanțarea din bugetul local, dar s-a renunțat la această reglementare în 2009 iulie, la sugestia Băncii Mondiale (H.G. 57/2009).

Birocrația administrării VMG este laborioasă atât pentru personalul primăriei, cât și pentru solicitanții și beneficiarii prestației. Normele metodologice de aplicare a legii (conform precizărilor din H.G. 1010/2006) precizează că (1) persoanele apte de muncă ce solicită ajutor social în baza Legii VMG trebuie să aducă dovadă, din trei în trei luni, de la Agenția Județeană pentru Ocuparea Forței de Muncă, că se află în căutarea unui loc de muncă și nu au refuzat nici un loc de muncă ce li s-a oferit, nici un curs de calificare; (2) trebuie să execute muncă în folosul comunității (săpat șanțuri, curățat parcuri etc.), numărul de ore de muncă depinzând de valoarea ajutorului primit de gospodărie;⁵ (3) pentru perioada muncilor sezoniere în agricultură, la stabilirea valorii prestației se scade contravaloarea veniturilor potențiale din munci informare (de ex. cules de prune – *sic!*), de obicei câte 80 lei/lună pentru fiecare persoană aptă de muncă din gospodărie; (4) gospodăriile ce dețin anumite bunuri (de ex. o mașină personală, un laptop sau un cazan de fiert țuică) nu sunt eligibile; (5) gospodăriile care posedă anumite bunuri ce pot fi folosite în scopuri obținerii de venit primesc o valoare diminuată a prestației, scăzându-se valoarea estimativă de comercializare/utilizare a bunurilor respective (terenuri agricole, animale, stupi de albine, dar și aparate de uz casnic ce nu sunt considerate de strictă necesitate, cum ar fi un al doilea frigider din gospodărie); (6) atât lista cu numele titularilor de ajutor social în baza Legii VMG, cât și orarul muncii în folosul comunității se afișează public, într-un loc vizibil din cadrul primăriei (articolul 7, paragraful 8 al Legii 15/2006). Evaluări anterioare privind implementarea Legii VMG au arătat că beneficiarii privesc munca în folosul comunității drept o obligație „normală” pentru banii primiți (Grecu, Șerbănescu și Hang, 2004) și avantajele principale ale statutului de beneficiar, în condițiile cuantumului mic al prestației, constă în ajutorul pentru încălzirea locuinței și în menținerea calității de asigurat în sistemul public de sănătate (Grecu, Șerbănescu și Hang, 2004; Raț, 2007).

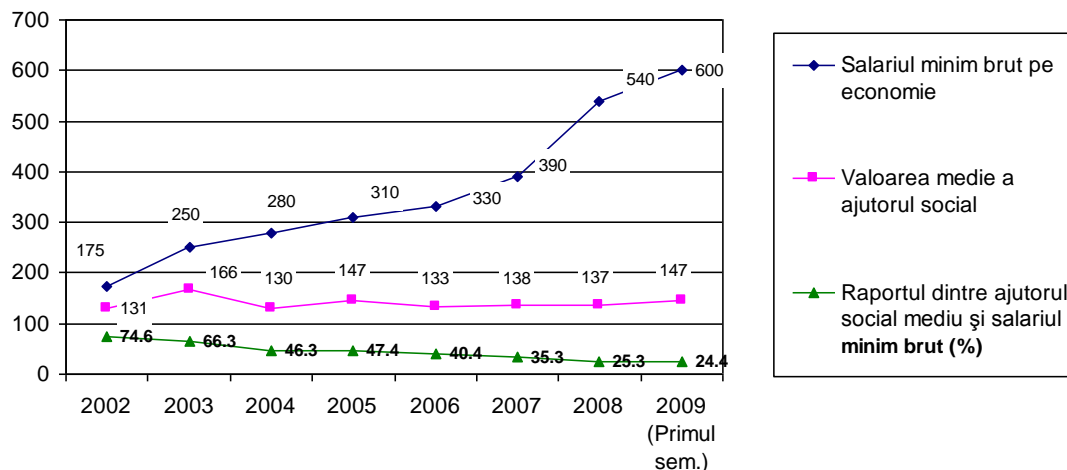
⁵ Formula de calcul a numărului de ore de muncă în folosul comunității este:

nr. de ore de muncă = (169,33 ore*valoarea prestației)/salariul minim brut pe economie. Cifra de 169,33 ore este echivalentul numărului mediu lunar de ore lucrate la nivel național pentru a primi salariul minim brut pe economie în anul 2006. Această cifră se reactualizează anual, în funcție de evoluția salariului minim (art. 29, par. 4 al H.G. 1010/2006 privind normele metodologice de implementare a Legii venitului minim garantat).

Raportul *Vino mai aproape* (Fleck și Rughiniș, 2008) estimează că în cursul anului 2007 aproximativ 14,4% dintre gospodăriile rome beneficiau de ajutor social în baza Legii VMG, comparativ cu aproximativ 2% dintre gospodăriile non-rome aflate în proximitatea lor. Valoarea venitului minim garantat (în urma ultimei majorări din iulie 2009) era de 125 lei/lună pentru o persoană singură, adică aproximativ 20,8% din salariul minim brut pe economie. Pentru o gospodărie tipică compusă din patru persoane, valoarea venitului minim garantat era de 390 lei/lună: prin urmare, era suficient ca o singură persoană din gospodărie să lucreze pentru salariul minim pe economie, pentru ca familia să nu mai fie eligibilă la ajutor social. În 2009, media lunară de gospodării beneficiare a fost de 221.602 gospodării (cu 2.175 mai puține decât în 2008 și cu 46.990 mai puține decât în 2002), iar valoarea totală a prestațiilor plătite a fost de 414.584.280 lei; valoarea medie a ajutorului social a fost de 156 lei/ gospodărie beneficiară.

Valoarea ajutorului social în raport cu salariul minim brut pe economie s-a depreciat considerabil, prestația medie pentru gospodăriile beneficiare ajungând de la 74,6% din valoarea salariului minim brut în 2002 la 24% în semestrul întâi din 2009 (vezi graficul).

Evoluția raportului dintre valoarea medie a ajutorului social acordat în baza legii VMG și salariul minim brut pe economie (în %)

Sursă: Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale, Raport privind acordarea ajutorului social în baza legii VMG în primul semestru al anului 2009, Anexa 1.

Până în 2003 nu a existat nicio formă de sprijin financiar adresat familiilor nevoiașe cu copii: alocația universală pentru copii (Legea 63/1993) era suplimentată, începând cu anul 1997, în cazul familiilor cu trei sau mai mulți copii, de o alocația , într-

un quantum fix (Legea 119/1997). Alocația complementară pentru familiile nevoiașe cu copii și alocația de susținere pentru familiile monoparentale (acordate în cazul familiilor cu venituri pe membru de familie sub valoarea salariului mediu net) au fost introduse abia prin O.U.G. 105/2003.

La sfârșitul anului 2000, valoarea alocației universale pentru copii era de 130.000 lei (ROL) pe lună (aproximativ 18,5% din salariul minim brut), iar alocația suplimentară acordată familiilor cu patru sau mai mulți copii era de 100.000 lei (aproximativ 14,2% din salariul minim brut). În 2009, valoarea alocației universale pentru copii a fost de 42 lei (aproximativ 7% din salariul minim brut), iar valoarea maximă a alocației complementare pentru familiile nevoiașe cu copii, acordată în cazul în care familia are cel puțin patru copii, a fost de 70 lei pe lună (în cazul familiilor monoparentale, de 90 lei/lună), reprezentând 11,6% din salariul minim brut (respectiv 15% din salariul minim brut). Valoarea alocației universale s-a diminuat considerabil în raport cu salariul minim brut pe economie, ajungând de la 16% în 1989, la 10% în 2000 și la 7% în 2009 (ICCV, 2010).

Părinții care cresc copii sub doi ani (sau sub trei ani, în cazul copiilor cu dizabilități) beneficiază de indemnizație familială pentru primii trei copii, dar numai în cazul în care au fost angajați în muncă pe parcursul ultimelor douăsprezece luni anterioare nașterii copilului și au plătit impozitul pe venit și contribuțiile sociale obligatorii. În urma O.U.G. 448/2005, indemnizațiile pentru creșterea copilului sunt suportate din bugetul de stat și acestea pot fi acordate fie mamei, fie tatălui aflat în concediu de îngrijire a copilului. Angajatorii pot acorda tichete de creșă angajaților cu copii sub trei ani, valoarea acestora nefiind impozabilă. În anul 2009, valoarea unui tichet de creșă era de 340 lei/lună, fiind indexat pentru primul semestru al anului 2010 la 370 lei/lună (Ordin nr. 62/20.01.2010 al MMFPS, publicat în M.O. nr. 56/25.01.2010).

Pentru toate măsurile de protecție socială adresate categoriilor sărace (ajutor social, încălzirea locuinței, ajutoare de urgență, cantine sociale etc.), România a cheltuit în 2007 doar 0,3% din PIB, cel mai scăzut procent dintre țările membre UE (ESPROSS, 2009). Calculat în monedă echivalentă PPS, sume cheltuite pe prestații sociale ținute către persoanele sărace, raportat la volumul populației a fost de 45 PPS în 2007 și de doar

36 PPS în 2008. Valorii medii corespunzătoare din UE au fost de 86 PPS (2007) și 87 PPS (2008) (ESPROSS, 2011).

Stigmatizarea romilor drept „profitori” ce abuzează de generozitatea prestațiilor sociale este comună mai multor țări din regiunea Europei Centrale și de Est, unde aceștia alcătuiesc o minoritate semnificativă numeric. Reforma sistemului de protecție socială din Slovacia din 2004, ce a implementat o serie de restricții de acordare și reduceri ale cuantumului prestațiilor sociale adresate familiilor nevoiașe, a generat proteste violente în rândul minorității rome, ce au fost descrise drept „rebeliune” („riots”) în presa națională (*European Roma Information Office*, 2004). În Ungaria, posibilitatea obținerii unui certificat de „lucrător ocazional” prin care beneficiarii de ajutor social acordat de autoritățile locale să fie scutiți de muncă în folosul comunității a generat tensiuni între minoritarii romi și majoritari (Pallagi, 2007; Lehoczki, 2007). În Bulgaria, condiționarea acordării de ajutor social în baza legii venitului minim garantat de faptul că niciun membru al gospodăriei nu a călătorit în străinătate pe parcursul ultimului an (exceptând cazurile de tratament medical sau decesul unui membru de familie) urmărește în mod vădit excluderea de la prestații sociale a familiilor celor care lucrează informal în străinătate. În România, reglementările privind includerea veniturilor potențiale din activități economice ocazionale, informale în cazul persoanelor apte de muncă (de exemplu, munci sezoniere în agricultură) dezavantajează puternic familiile rome, deoarece veniturile reale pe care aceștia le pot obține prin munci informale sunt mult mai scăzute, adesea fiind recompensați doar „în natură” pentru activitatea depusă (Toma, 2005; Fleck și Rughiniș, 2008). Se creează astfel un alt tip de capcană a sărăciei: cuantumul scăzut al ajutorului social obligă familiile să caute ocazii pentru muncă informală, mulțumindu-se cu plata care li se oferă, amânând sau renunțând la efectuarea muncii în folosul comunității, ceea ce determină suspendarea plății ajutorului social și, în cazul în care situația nu este redresată, încetarea plății.⁶

⁶ Trebuie invocată aici critica stângii radicale la adresa statului bunăstării, văzut ca un sistem menit doar să minimizeze tensiunile sociale și revendicările pentru o reformă radicală, ascunzând procesele de subjugare economică și culturală și creând alianțe oportuniste între clasa muncitoare și elita economică, în detrimentul categoriilor marginalizate social și private de resursele necesare unui trai decent. Consider însă destul de exagerată această critică, susținând argumentul lui Wilenski (1975): această critică radicală de stânga ignoră elemente esențiale ale dinamicii sistemului de protecție socială precum evaluarea funcționării programelor sociale în relație cu diferite obiective publice și descoperirea unor probleme noi, care ar fi

Protecție socială și persistența sărăciei

Pentru a cerceta contribuția prestațiilor financiare la diminuarea incidenței și a profunzimii sărăciei, respectiv pentru a calcula gradul de acoperire, țintire și adecvare a prestațiilor sociale am utilizat datele unor anchete sociologice ce au inclus un supra-eșantion de populație de etnie romă, suficient de mare pentru a permite inferențe valide.

Pentru anul 2000 (an în care aderarea la Uniunea Europeană era încă nesigură), am utilizat datele cercetării *Poverty, Ethnicity and Gender in Transition Countries (PEGEE)*, colectate în cadrul unei cercetări comparative internaționale coordonate de Iván Szelényi, director al Center for Comparative Research, Sociology Department, University of Yale (pentru descrierea datelor, vezi Szelényi, 2000). Această bază de date a fost utilizată și în redactarea raportului din 2003 al Băncii Mondiale privind situația romilor în țările postsocialiste (Ringold, 2003).

Pentru anul 2007 (ulterior aderării la Uniunea Europeană) am avut la dispoziție doar date la nivelul Regiunii de Dezvoltare Nord-Vest a României, culese în cadrul cercetării *Disparități în utilizarea serviciilor de sănătate publică în Regiunea de Nord-Vest. Pattern-uri și cauze socio-economice (ECHISERV)* conduse de Livia Popescu, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (pentru descrierea datelor, vezi Popescu et al., 2009 sau www.socialzoom.com/echiserv). Având în vedere că această regiune cuprinde județe în care locuiește o parte însemnată a populației de etnie romă (conform Recensământului populației, 2002), datele obținute la nivelul regiunii, chiar dacă nu sunt inferabile statistic la nivel național, au relevanță pentru caracterizarea situației generale a romilor din România.

Cu scopul verificării acurateții rezultatelor, datele obținute au fost comparate cu studii similare realizate în România de Institutul pentru Studierea Calității Vieții (Zamfir și Zamfir, 1992; ICCV, 1998; Teșliuc, Pop și Teșliuc, 2001), de echipa proiectului *Vino mai aproape!* (Fleck și Rughiniș, 2008), cât și cu cercetări comparative internaționale,

precum cele desfășurate de UNDP (2003 și 2005) sau Banca Mondială (Ringold, 2000; Ringold et al., 2003).

Astfel, raportul din 1998 al Institutului pentru Studierea Calității Vieții estimează că aproximativ 84% dintre etnicii romi care au obținut venituri (în bani sau în natură) din muncă, au lucrat fără a avea un contract formal (ICCV, 1998). Raportul UNDP - Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States (UNDP-RBEC) pentru 2000 arată că munca ocazională, fără contract, a constituit o sursă de venit pentru mai mult de jumătate dintre gospodăriile rome din România (52%), procentul fiind mult mai ridicat decât media pentru țările postsocialiste din Europa Centrală și de Est (calculată pentru Bulgaria, Rep. Cehă, România, Slovacia și Ungaria și fiind egală cu 33%). În același timp, comparativ cu media țărilor din regiune, în România o proporție considerabil mai mică a gospodăriilor rome a beneficiat de prestații sociale contributive sau non-contributive: 4,4% au beneficiat de ajutor de șomaj (comparativ cu media regională de 15,7%), 18,7% de pensii (media regională fiind de 26,5%), 9,6% de ajutor social (media regională fiind de 48,6%) și 45,7% de alocații pentru copii și indemnizații familiale (media regională fiind de 65,8%), conform raportului (UNDP-RBEC, 2003: 94).

Gradul de acoperire a măsurilor de protecție socială în rândul gospodăriilor rome din România a fost mai scăzut nu doar în comparație cu media din regiune, dar și raportat la gospodăriile non-rome. Pe baza datelor din Ancheta Integrată a Gospodăriilor din perioada 1995-1998, Teșliuc, Pop și Teșliuc (2001) arată că în 1998 ajutorul de șomaj se acorda pentru aproximativ 6,5% dintre gospodăriile rome, iar în cazul celor non-rome pentru 7,7%; de pensie beneficiau doar 22,3% dintre gospodăriile rome, comparativ cu 46,62% în cazul gospodăriilor non-rome. Situația se schimbă puțin dacă privim prestațiile sociale non-contributive adresate copiilor și familiilor cu copii. În 1998, ajutorul social a fost primit de aproximativ 11,1% dintre gospodăriile rome și de 2,6% din rândul celor non-rome. În 1995 situația era și mai problematică, ajutorul social ajungând la doar la 3,9% dintre gospodăriile romilor, comparative cu 2,1% dintre cele non-rome (Teșliuc, Pop și Teșliuc, 2001: 106-115).

TABEL 1: Proporția gospodăriilor care beneficiau de prestații sociale în 2000

	Gospodării non-rome (%)	Gospodării rome (%)
Pensii de bătrânețe și de boală	59.0	26.0
Alocații pentru copii și indemnizații familiale	42.3	69.5
Ajutor de șomaj	9.0	13.5
Ajutor social	4.1	9.5
Burse de studiu sau burse sociale	0.9	2.9
Alte prestații sociale	3.8	2.9
Subvenții pentru chirie și plata utilităților	6.1	8.7

Sursă: Baza de date PEGEE (2000). Calcule proprii.

TABEL 2: Proporția gospodăriilor care beneficiau de prestații sociale în 2007 în Regiunea de Nord-Vest

Surse de venit și gradul de acoperire a prestațiilor sociale	Sub pragul de sărăcie*		Peste pragul de sărăcie	
	Eșantion regional	Eșantion de romi	Eșantion regional	Eșantion de romi
<i>Regiunea de Nord-Vest, 2007</i>				
Venituri din muncă salariată	29.4	21.6	66.9	65.6
Pensii (de bătrânețe și de boală)	39.3	24.8	56.0	25.0
Alocația de stat pentru copii	31.8	46.9	29.8	59.3
Alocația complementară pentru familiile cu copii și alocația de susținere pt. fam. Monoparentale	6.0	15.1	2.5	12.5
Indemnizații de maternitate și pentru concediul parental pentru creșterea copilului sub doi ani	2.4	1.4	4.3	7.8
Ajutor de șomaj	1.2	0.4	1.5	3.1
Ajutor social în baza Legii VMG	4.7	20.2	0.9	4.7
Ajutor social de urgență	1.2	3.3	0	1.6
Alocație pentru persoane cu handicap	2.4	4.2	0.9	7.8
Burse școlare de studiu și de performanță	3.5	0.4	1.5	0
Burse sociale (acordate pe baza testării mijloacelor)	1.2	0.9	0.3	1.6
Ajutor din partea rudelor din țară	1.2	0.9	1.8	1.5
Ajutor din partea rudelor din străinătate	0	1.9	2.5	7.8
Muncă ocazională fără contract	3.6	20.2	3.1	20.3

Sursă: Baza de date ECHISERV (2007). Calcule proprii.

* **Notă:** Pragul de sărăcie conform metodologiei Eurostat: 60% din venitul median pe membru echivalent de gospodărie, scala de echivalență OECD-2.

Așa cum arată datele din tabelele 1 și 2, gradul de acoperire a prestațiilor sociale a rămas scăzut în cazul celor bazate pe asigurări sociale (cum ar fi indemnizațiile de maternitate sau pentru concediul de creștere a copilului mic, indemnizațiile de șomaj sau pensiile de bătrânețe și de boală), dar au crescut în cazul prestațiilor bazate pe testarea mijloacelor (precum ajutorul social sau alocațiile complementare pentru familiile nevoiașe cu copii). Întrebarea este în ce măsură pot îmbunătăți aceste prestații, în mod semnificativ, resursele financiare ale gospodăriei.

Tabel 3: Reducerea incidenței sărăciei prin intermediul prestațiilor sociale în 2000

Reducerea incidenței sărăciei în rândul persoanelor	Reducere absolută		Reducere relativă	
	Romi	Non-romi	Romi	Non-romi
Alocații pentru copii și indemnizații familiale	1.7	2	2.2	3.3
Ajutor de șomaj	1.5	1.3	2	2.2
Ajutor social (Legea 65/1995)	0	0.4	0	0.7
Toate prestațiile sociale	3.2	3.7	4.2	6.2

Sursă: Baza de date PEGEE, calcule proprii. Pragul de sărăcie a fost calculat drept 60% din venitul median pe membru echivalent de gospodărie, scala de echivalență OECD-1. Veniturile din pensii de bătrânețe și de boală au fost incluse în venitul total „anterior” prestațiilor sociale.

Tabel 4: Reducerea incidenței sărăciei prin intermediul prestațiilor sociale în 2007 în Regiunea de Nord-Vest a României

Reducerea incidenței sărăciei prin prestațiile sociale (cu excepția pensiilor) în rândul locuitorilor din Regiunea de Nord-Vest 2007	Reducere absolută			Reducere relativă		
	RO	HU	Roma	RO	HU	Roma
<i>Toate prestațiile sociale, cu excepția pensiilor de bătrânețe și de boală</i>	4.51	3.73	4.09	16.89	13.06	5.24
Alocațiile pentru copii*	2.65	1.35	2.05	9.92	4.72	2.62
Indemnizații de maternitate și de concediu parental pentru creșterea copilului sub doi ani	1.15	1.11	1.14	4.29	3.89	1.45
Ajutorul de șomaj	0.29	0.32	0.15	1.07	1.11	0.19
Ajutorul social în baza Legii VMG	0	0.24	0	0	0.83	0
Alocații pentru persoanele cu handicap	0.21	0.32	0.45	0.80	1.11	0.58
Alte prestații sociale	0.21	0.40	0.30	0.80	1.39	0.39

Sursă: Baza de date ECHISERV (2007). Calcule proprii.

* **Notă:** În categoria „alocații pentru copii” a fost inclusă atât alocația universală pentru copii, cât și alocațiile acordate pe baza testării mijloacelor (alocația complementară și de susținere pentru familia monoparentală).

Așa cum arată datele tabelului 4, totalitatea prestațiilor sociale primite diminuează rata de sărăcie în rândul persoanelor (headcount) cu doar 4%, atât în cazul subeșantioanelor române și maghiare, cât și al celui rom. Conform indicatorilor de reducere relativă a ratei de sărăcie, 16.9% dintre etnicii români care, în absența prestațiilor sociale, ar fi avut venituri sub nivelul pragului de sărăcie, au evitat sărăcia prin beneficierea de aceste prestații; în schimb, doar 5.3% dintre etnicii romi au evitat sărăcia ca urmare a prestațiilor sociale. Impactul cel mai considerabil în reducerea absolută și relativă a ratei de sărăcie aparține alocațiilor pentru copii; este de notat însă că rata de sărăcie se reduce foarte puțin (cu doar 2%) datorită acestor prestații. Ajutorul de șomaj și ajutorul social acordat în baza Legii venitului minim garantat au un efect foarte scăzut asupra reducerii sărăciei, valorile fiind subunitare pentru toate cele trei subeșantioane etnice. Un rol ceva mai important aparține indemnizațiilor acordate în perioada de creștere a copilului sub doi ani (sau sub trei ani, în cazul copilului cu handicap): dar dacă aproximativ 4% dintre etnicii români și maghiari cu copii mici reușesc să evite situația de sărăcie ca urmare a primirii indemnizației, în cazul etnicilor romi ponderea este de doar 1.5%.

Este de așteptat ca prestațiile sociale destinate sprijinului familiei în creșterea copiilor să influențeze puternic bunăstarea populației de etnie romă, datorită profilului demografic semnificativ mai tânăr și fertilității mai ridicate (Ringold, 2007; Fleck și Rughiniș, 2008). Conform analizei datelor din cercetarea PEGEE, în anul 2000 alocațiile pentru copii și indemnizațiile pentru creșterea copilului au reprezentat în medie cca 30% din veniturile gospodăriilor rome din cvintila inferioară, comparativ cu cca 9%, în cazul gospodăriilor non-rome. Aproximativ 65% dintre gospodăriile rome beneficiau de prestații sociale adresate familiilor cu copii, în comparație cu 42% dintre gospodăriile majoritarilor. În anul 2007, în cazul Regiunii de Nord-Vest, alocațiile pentru copii și indemnizațiile familiale au asigurat cca 21% din sursele financiare ale gospodăriilor rome, în comparație cu cca 7% în cazul gospodăriilor române și maghiare din regiune. Trebuie notat însă că, dacă avem în vedere doar indemnizațiile de maternitate și de creștere a copilului mic, prestații contributive ce se acordă doar părinților angajați, impactul acestora a fost mai ridicat în cazul gospodăriilor non-rome din regiune (2.55%) decât în cel al gospodăriilor rome (0.13%).

Tabel 5: Reducerea relativă a profunzimii sărăciei la nivelul gospodăriilor în 2000

	Alocații pentru copii și indemnizații familiale	Ajutor de șomaj	Ajutor social	Toate transferurile sociale
Non-romi	9.4	4.7	0.9	15
Romi	8.9	2.9	3.0	14.9

Sursă: Baza de date PEGEE (2000), calcule proprii. Pragul de sărăcie a fost calculat drept 60% din venitul median pe membru echivalent de gospodărie, scala de echivalență OECD-1. Veniturile din pensii de bătrânețe și de boală au fost incluse în venitul total „anterior” prestațiilor sociale.

Tabel 6: Reducerea relativă a profunzimii sărăciei la nivelul gospodăriilor în 2007 în Regiunea de Nord-Vest

	Alocații pentru copii	Indemnizații de maternitate și de creștere a copilului	Ajutorul de șomaj	Ajutorul social în baza Legii VMG	Alocații pentru persoane cu dizabilități	Alte prestații sociale	Toate sursele de venit
Români	3.7	5.6	5.9	7.3	8.0	11.2	11.9
Maghiari	3.8	3.8	5.5	6.1	6.1	8.1	9.1
Romi	7.6	7.7	7.9	13.2	14.5	16.7	18.0

Sursă: Baza de date ECHISERV (2007). Calcule proprii.

Tabel 7: Rezultatele regresiei logistice privind determinații statistici ai statutului de beneficiar de VMG

Nagelkerke R Square=0.369		
	Exp(B)	Sig.
Mediul de rezidență (rural=1)	1.867	.166
Numărul de persoane din gospodărie	1.091	.259
Nivel scăzut de educație (primar sau mai scăzut)	1.405	.551
Venitul pe membru echivalent de gospodărie (LOG)	.951	.914
Gospodărie în care nimeni nu are un loc de muncă	9.950	.000
Etnia romă (a capului de gospodărie)	3.415	.043
<i>Constantă</i>	.006	.000

Sursă: Baza de date ECHISERV (2007). Calcule proprii.

Rezultatele regresiei logistice (modelarea statistică a probabilității de a primi ajutor social în baza Legii VMG) indică faptul că, după ce controlăm mediul de rezidență

al gospodăriei, numărul de membri pe gospodărie, nivelul de educație și venitul pe membru echivalent de gospodărie (logaritmat), probabilitatea ca o gospodărie în care nimeni nu are loc de muncă să primească prestația este de aproape 10 ori mai mare, iar probabilitatea ca o gospodărie romă să primească este de 3,4 ori mai mare.

Concluzii

Prin implementarea întârziată a unor măsuri de protecție socială adresate categoriilor deprivat economic, prin nivelul scăzut al prestațiilor și condiționările stigmatizante, formele de protecție socială la care au avut acces etnicii romi de-a lungul perioadei de tranziție au fost insuficiente pentru a furniza un suport real în depășirea situației de precaritate economică și marginalizare socială. Beneficierea prelungită de ajutor social și alte prestații acordate pe baza testării mijloacelor a condus la vehicularea ideii de „dependență de prestații sociale”, în sensul de abuz de bunul public și refuz de a lucra. S-a ajuns astfel la o situație de „incluziune adversă” (*unfavourable inclusion* - Sen, 2000), delegitimarea politică a revendicărilor etnicilor romi aflați în situații dezavantajate și transferul responsabilității de la instituțiile publice menite să combată sărăcia către persoanele ce nu găsesc resursele suficiente pentru a-și depăși condiția dificilă.

Referințe:

- Anthias, F. (2001). “The Concept of ‘Social Divisions’ and Theorizing Social Stratification: Looking at Ethnicity and Class” in *Sociology*, Vol. 35, No. 4, pp. 835-854.
- Atkinson, T. (1998). Social Exclusion, Poverty and Unemployment. In T. Atkinson, Hills, R. (Ed.), *Exclusion, Employment and Opportunity* (Vol. CASE Paper4). London: Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Atkinson, T. C., B; Marlier, E; Nolan, B. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*, Oxford: Oxford University Press.
- Bane, C., Elwood, D. (1984) *Welfare Realities: From Rhetoric to Reform*, Harvard University Press, Harvard.

- Barry, B. (1998). *Social Exclusion, Social Isolation and Distribution of Income*. London: Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Begg, I., Berghman, J. (2002) EU social (exclusion) policy revisited, *Journal of European Social Policy*, **12**, 179-94.
- CASPIS (2004). *Report on Social Inclusion/Exclusion*. Bucharest: National Commission Against Poverty and for Social Inclusion. www.caspis.ro [June 2007].
- Castel, R. (2003) *From Manual Workers to Wage Laborers. Transformation of the Social Question*, New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT) (2006). *Climat interetnic în România*. București: Departamentul pentru Relații Interetnice al Guvernului României.
- Council of Europe (2001) *Promoting the Policy Debate on Social Exclusion from a Comparative Perspective*, Strassbourg: Council of Europe.
- Culpitt, I. (2001). *Michel Foucault, Social Policy, and Limit Experience*. Doctoral thesis in Social Policy at the Victoria University of Wellington.
- Ferrera, M., Matsaganis, M., Sacchi, S. (2002) Open Coordination against Poverty. The new EU 'social inclusion process', *Journal of European Social Policy*, **12**, 227-239.
- Fleck, G., Rughinis, C. (eds.). (2008). *Vino mai aproape [Come Closer]*. Bucharest: Human Dynamics, PHARE RO 2004/016-722.01.01.01.
- Greco, M., Șerbănescu, A., Hang, D. (2004) *Evaluation of the Implementation of the Minimum Income Guarantee*, Durham: UK Department for International Development and the World Bank, Birks Sinclair & Associates Ltd., Mountjoy Research Centre.
- Institutul pentru Cercetarea Calitatii Vietii – ICCV (Quality of Life Research Institute) (2010): *Romania dupa 20 de ani. [Romania after 20 years]*. Bucharest: ICCV, Romanian Academy of Sciences.
- Ionescu, M. și Cace, F. (2006). *Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective*. București: Ed. Expert.
- Ladányi, L. and Szelényi, I. (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág Kiadó.

- Lehoczky, Z. (2007) Sok bába közt elvész a gyermek! [Inadequacies of the law on regular social assistance], *Work instead of welfare!*, Budapest: the Hungarian Office for Labour and Social Protection.
- Lister, R. (2004). The Third Way's Social Investment State. In Lewis, J. and Surrender, R. (eds.) *Welfare State Change. Towards a Third Way?* Oxford: Oxford Univ. Press, pp. 157-182.
- Milcher, S., Zigova, K. (2005). The Impact of Social Policies on Self-Reliance Incentives for Roma in Central and Eastern Europe. *Ekonomika*, **69**, 1-20.
- Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2009a). *Studiu de impact asupra măsurilor promovate prin OUG 105/2003 privind alocația familială complementară și alocația de sprijin pentru familia monoparentală în perioada 2006-2008*, Bucharest: Romanian Ministry of Labour, Social Protection and the Family.
- Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2009b). *Studiu de impact asupra măsurilor promovate prin OUG 148/2005 privind susținerea familiei în vederea creșterii copilului în perioada 2006-2009*, Bucharest: Romanian Ministry of Labour, Social Protection and the Family.
- Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2009c). *Analiza statistică a datelor privind acordarea indemnizației pentru creșterea copilului în funcție de veniturile beneficiarilor în trimestrul I al 2009*. Bucharest: Romanian Ministry of Labour, Social Protection and the Family.
- Pallagi, I. (2007). Önkormányzati feladatok, a közmunka szerepe és lehetőségei a segélyezettek életében” [The roles of local councils, opportunities for community work and its importance in the lives of welfare recipients], *Work instead of welfare!* Budapest: the Hungarian Office for Labour and Social Protection.
- Petre, R. (2008). Legislative Harmonisation on Gender Issues in Romania: The Case of Parental Leave and Some of Its Implications. *Studia Sociologia*, 53(1): 99-115.
- Popescu, L. (2004a). *Politici sociale est-europene între paternalism de stat și responsabilitate individuală*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Popescu, L. (2004b). Romanian Post-Communist Social Policy. Towards the Third Way in Winfried Seelisch (Hg.) *Soziale Verantwortung in Europa. Analysen und*

- professionelles Handeln in verschiedenen Hilfesystemen. Beiträge der internationale Woche an der Evangelischen Fachhochschule Darmstadt, Darmstadt: Bogen Verlag, pp. 175 – 186.*
- Rat, C. (2005). Romanian Roma, State Transfers, and Poverty. *International Journal of Sociology, 35(2)*, 85-93.
- Rat, C. (2007). *Implementarea măsurilor de protecție socială bazate pe testarea mijloacelor în județul Cluj, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.*
- Ringold, D. (2000). *Roma and the Transition in Central Eastern Europe: Trends and Challenges.* Washington: The World Bank.
- Ringold, D., Orenstein, M., Wilkens, E. (2003). *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle.* Washington: The World Bank.
- Sen, A. (2000) Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, *Social Development Papers, 1*: 1-60.
- Stewart, M. (2002). "Deprivation, the Roma and 'the underclass'." in Hann, C. (ed.) *Postsocialismus*, London: Routledge.
- Szelényi, I. (ed.) (2002). *Poverty, Ethnicity and Gender in Transition Countries.* Budapest: Akademiai Kiado.
- Teșliuc, E., Pop, L., Florescu, R. (2003). *Protecting the Poor and Vulnerable. Background paper for the Poverty Assessment Report of the World Bank.* Washington: The World Bank.
- Toma, S. (2005). Az en ciganyom. Informális gazdasági kapcsolatok ciganyok és magyarok között [My Gypsy. Informal economic relations between Gypsies and Hungarians]. *Erdélyi Társadalom 1(1)*: 25-50.
- Szalai, J. (2005). A joleti fogda. *Esely 1(29)*.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2003). *The Roma in Central and Eastern Europe. Avoiding the Dependency Trap:* UNDP.
- Verdery, K. (1996). *What was socialism and what comes next.* Princeton: Princeton Univ. Press
- World Bank (1997). *Romania. Poverty and Social Policy,* Washington: The World Bank.
- World Bank (2005). *Current Attitudes Toward the Roma in Central Europe: A Report of Research with non-Roma and Roma Respondents,* Washington: The World Bank.

World Bank (2007). *Roânia: raport de evaluare a sãrãciei [Romania: Poverty Assessment Report]*, Washington: The World Bank.